

trane su i mogućnosti nacionalizacije zemljišta i njegove podjele seljacima na upotrebu. Međutim, prevladalo je gledište da se zemlja dijeli u privatno vlasništvo. Temeljilo se to najprije na postojanju velikog broja seljaka koji su već posjedovali neku količinu zemlje, na njihovoj težnji da povećaju postojeće posjede, na proklamacijama Komunističke partije Jugoslavije o podjeli zemlje seljacima, na činjenici da je seljaštvo činilo masovnu osnovu narodnooslobodilačkog pokreta i borbe te da ga je Komunistička partija Jugoslavije željela zadržati kao revolucionarno raspoloženog saveznika radničke klase i subjekta društvenih promjena« (148).

Proizvodni odnos i količina zemlje u vlasništvu kao kriteriji razvlašćivanja bili su temelj gubljenju pozicija kapitala na selu i jačanja socijalnog položaja siromašnog seljaštva. Dodijeljena zemlja pripala je pretežno državi — 2/3 i privatnim vlasnicima — 1/3. Reforma i kolonizacija utjecale su i na promjenu strukture posjeda, jer je, nastojanjem da se zemlja dodijeli što većem broju korisnika, došlo do povećanja broja malih posjeda, u kategoriji 2—5 hektara (»osrednjačenje«). Povećanje agrarne proizvodnje i osiguranje prehrane stanovništva bili su u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije važniji od posljedica autarhičnih tendencija vezanih uz takav tip posjeda.

Prilozi (153—177) sadrže 23 tabele standardnog i većeg formata u kojima se prezentiraju najrazličitija kvantitativna obilježja predmeta istraživanja (aspekti regionalnih, vlasničkih, strukturnih značajki reforme i kolonizacije) i daje se pregled zakona i uređaba vezanih uz agrarnu reformu i kolonizaciju.

Rad se temelji na opsežnoj arhivskoj građi, štampanim izvorima, novinama i relevantnoj literaturi. Koristeći se svom dostupnom građom u arhivima Hrvatske i Jugoslavije, autor joj pristupa kritički, što je pridonijelo objašnjenju i ispravljanju nekih podataka i ocjena u literaturi.

Katarina Spebnjak

DARKO BEKIĆ: Jugoslavija u hladnom ratu, Odnosi s velikim silama 1949—1955, Globus, Zagreb 1988, 764 str. s kazalom imena

Poslijeratno razdoblje povijesti međunarodnih odnosa i vanjske politike Jugoslavije bilo je predmet brojnih publicističkih knjiga i napisa u funkciji tekuće politike, ali ono tek čeka ozbiljnog istraživača.

Obimna knjiga dr. Darka Bekića na oko 750 stranica zbijenog teksta obrađuje nesumnjivo najzanimljiviji period toga razdoblja između 1949. i 1955. godine. Mada je objavljena 1988, još nije doživjela znanstveni prikaz možda i stoga što je toliko obilno dokumentirana građom, a opservacije i zaključci pisca toliko su odmjereni i po sebi uvjerljivi, da nije mogla izazvati osporavanja i žučljive polemike.

Ali je trajna vrijednost toga djela to što upravo u taj ključni period naše vanjske politike unosi svjetlost i pruža ocjene koje u svojoj cjelini, mada možda ne u svim pojedinostima, više nikada neće moći biti osporene.

Naime, kad neka vladajuća ekipa u nekoj zemlji postavlja »trajnu orijentaciju« svoje politike, koja bi nju samu morala nadživjeti, tada se njezini korijeni i tradicija traže i nalaze u najdaljoj prošlosti. Tako su i naši publicisti, političari, ali i znanstvenici, nalazili korijene politike nesvrstanosti poslijeratne Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi, u stvaranju nove vlasti, u razdoblju do raskida s Informbiroom i neposredno nakon njega. Potom, po pravilu, dolazi do obrata, i sve što je ranije valjalo postaje po sebi zlo. Kritizirajući neprijatnu stvarnost ide se u ocjeni prošlosti u suprotnu krajnost. Upravo danas neki loše obaviješteni i nedovoljno načitani publicisti tvrde da je Jugoslavija u godinama 1953. i 1954, dakle nakon Staljinove smrti, postala prirprekom Sjeveroatlantskog pakta. U sklapanju sporazumâ o balkanskom obrambenom savezu s Grčkom i Turskom vidi se politička nedosljednost, pa valjda i nepoštenje tadašnjeg jugoslavenskog vodstva. Ali upravo se čitaocu knjige dr. Bekića omogućava da izbjegne grubim pojednostavnjenjima i demonizaciji historijskih ličnosti, čemu naša balkanska narav neprestano teži.

Tako nam je sâm pisac u uvodu sažeto naveo najvažnija događanja između sukoba s Informbiroom u lipnju 1948. i dolaska Hruščova i Nehrua u Beograd u lipnju 1955, dakle u razdoblju od samo šest godina: »Unutar ove političke i ideološke elipse dogodilo se gotovo sve što će kasnije desetljećima obilježavati jugoslavenski socijalizam i znatno utjecati na pravac i razvoj međunarodnih odnosa uopće: ugušen je ustanak grčkih komunista, što ga je Jugoslavija dugo pomagala, ostvaren proboj iz ekonomske i političke blokade i izlazak na međunarodnu političku pozornicu, spriječena je već pripremljena vojna intervencija zemalja Informbiroa na Jugoslaviju, poljoprivreda je dekolektivizirana i uvedeno radničko samoupravljanje, a od Zapada dobivena znatna ekonomska i vojna pomoć, ali su preuzeta i teška kreditna zaduženja, s Grčkom i Turskom sklopljen je Balkanski pakt i započeli pregovori o uključivanju Jugoslavije u zapadni obrambeni sistem, s Vatikanom su prekinuti diplomatski odnosi zbog 'slučaja Stepinac', a sa svih funkcija smijenjen je M. Đilas, izbila je 'Tršćanska kriza' i Jugoslavija došla na rub rata s Italijom, ali je zatim sklopljen 'Londonski sporazum' i Titovim putem u Južnu Aziju položeni temelji za novu, nesvrstanu orijentaciju zemlje, normalizirani su odnosi sa Sovjetskim Savezom i potpisana 'Beogradska deklaracija' te, konačno, napušten Balkanski pakt i otkazana američka vojna pomoć« (str. 9). Dakle, i epizoda sklapanja Balkanskog pakta bila je u funkciji rješavanja tršćanske krize, koja je tada isključivo ovisila o volji zapadnih saveznika. Tadašnje talijanske vlade nastojale su izdvojiti i izolirati Jugoslaviju od Zapada i domoći se čitave Slobodne Teritorije Trsta. U tim uvjetima participacija Jugoslavije u Balkanskom paktu bila je suprotstavljena talijanskim pretenzijama na Trst, a ne prijetnji agresije s Istoka. I nakon što je konačno bilo riješeno tršćansko pitanje londonskim Memorandumom o suglasnosti od 5. listopada 1954, Jugoslaviji više nije bio potreban Balkanski pakt. Ali uslijed sveopćeg popuštanja zategnutosti s Istokom (to vrijeme podsjeća na današnje), taj vojni savez nije se mogao održati ni stoga što Grčka i Turska više nisu mogle zatamiti svoj uzajamni sukob o budućnosti otoka Cipra. Taj sukob i danas truje njihove odnose, mada su obje ostale članice Sjeveroatlantskog saveza.

O Titu i njegovoj vladajućoj ekipi iz toga razdoblja može se imati različito mišljenje. Mnoge negativne posljedice unutrašnje politike iz toga doba ispravljaju se upravo danas ali tek u jednom dijelu ove zemlje. Ipak, bilo bi dobro

kad bi i današnja jugoslavenska ekipa na vlasti pokazivala jednaku vještinu u obrani nacionalnih interesa ove zemlje kao ondašnja.

Ta knjiga zasnovana je na obilju dokumenata iz Nacionalnog arhiva SAD u Washingtonu, nekoliko osobnih predsjedničkih arhiva, potom na građi arhiva Foreign Officea iz Londona, te Archives diplomatiques françaises i Service historique de l'Armée de Terre u Parizu. Pisu je bila nedostupna arhivska građa Sovjetskog Saveza i ostalih istočnoevropskih zemalja, ali uglavnom i ona iz naše zemlje, posebno Saveznog sekretarijata za vanjske poslove.

Nedostatak jugoslavenskih i istočnih izvora pisac je nastojao otkloniti navodeći memoarska i druga objavljena djela istočnih prebjega na Zapad, te govorima, člancima i memoarima jugoslavenskih funkcionara, uz dokumente koji su mu bili dostupni. Kad je navodio neki od sumnjivih izvora, uvijek se ograđivao od njegove potpune vjerodostojnosti. Ali ga je uklapao u dokumente iz zapadnih i naših izvora i na temelju toga izvodio je hipoteze zbivanja koje čitalac može po vlastitoj prosudbi prihvatiti ili odbaciti.

Nakon što postanu dostupni i sovjetski izvori, jednom će se sa sigurnošću moći ustanoviti u kojim trenucima je opasnost sovjetske oružane intervencije bila istinska, a kada je bila hinjena. Time će se potvrditi ili pokazati netočnima procjene jugoslavenskih i zapadnih političara i diplomata o sovjetskim namjerama.

Uz opširne citate diplomatskih izvještaja i dokumenata, pisac je vješto utkivao i vlastite opservacije. Ta knjiga otkriva nam koliko je Staljinova politika pritiska na Jugoslaviju u pojedinim trenucima bila ovisna o razvoju korejskog rata, o njemačkom problemu, o sovjetskim odnosima s Kinom i sa zapadnim saveznicima općenito.

Navođenje građe stranih diplomatskih i konzularnih predstavnika otkriva nam mnoge najsitnije pojedinosti koje u nekoj historiografskoj sintezi istoga razdoblja uopće ne bi mogle doći do izražaja. Otkrivaju nam se diplomatska vještina u pregovaranjima, sposobnost procjene jugoslavenskih namjera i položaja Jugoslavije u danom trenutku, pojedinih zapadnih diplomata u Beogradu i njihovih vlada. Ambasador Sjedinjenih Država u Beogradu George V. Allen tu zaslužuje najvišu ocjenu, a uz njega i francuski ambasador Philippe Baudet. U nekih drugih francuskih diplomata ispoljila se, naprotiv, arogancija u potcjenjivanju položaja Jugoslavije i njezinih vođa i u precjenjivanju važnosti njihove vlastite zemlje za svjetska zbivanja toga doba. Američki državni sekretar Dean Acheson i sam predsjednik Truman, unatoč antikomunizmu i vlastitoj odgovornosti za hladni rat, pokazivali su mnogo dobre volje i upornosti da pomognu Jugoslaviji u obrani njezine nezavisnosti. Odnosi s Jugoslavijom mijenjaju se s Johnom Fosterom Dullesom u doba Eisenhowerove administracije pa možda je i u tom neko zrnce razloga okretanju Jugoslavije politici suradnje sa zemljama Trećeg svijeta. Ali ni Dulles u okviru svoje globalne konfrontacije sa »svjetskim komunizmom« nije nikada naškodilo bitnim interesima Jugoslavije.

Ta knjiga otkriva i sposobnost ili nezgrapnost u pregovaranjima mnogih jugoslavenskih diplomata i političara. Vladimir Velebit se pokazao najvještijim i najuspješnijim pregovaračem, ali bilo je i drugih kojima bi mogla zaviditi današnja jugoslavenska diplomacija. Neki drugi iz najužeg Titova okružja uprošćavali su šanse koje su oni sposobni stvarali. Kao pristalice »tvrde linije« i

zbog svoje doktrinarne ograničenosti oni su i kasnije mnogo pridonosili održanju partijskog monopola i nekonkurentnosti privrede u samoj Jugoslaviji.

Na osnovi izvještaja stranih diplomatskih i konzularnih predstavnika pisac nam otkriva neke detalje naših unutrašnjih zbivanja koja naša historiografija još nije obradila. To su, npr., odnosi prema nekim vjerskim zajednicama, u prvom redu katoličkoj, potom pobune seljaka protiv prisilnog otkupa u Slavoniji, Baniji, Kordunu i Cazinskoj krajini. Tu je i detalj uklanjanja i hapšenja ministra Brkića, Opačića i Žigića iz hrvatske vlade. Navode se i neki podaci o logorima prebjega iz okolnih istočnih zemalja koji su imali biti nešto slično formacijama naših informbirovaca u tim državama, i o njihovu brzom raspuštanju nakon normalizacije odnosa s Hruščovom, itd.

Ta knjiga pruža obilje građe, ali i oštroomnih opservacija pisca o ličnosti samoga Tita iz toga razdoblja koje za njega nije bilo mnogo lakše od ratnog perioda. Neposredno poslije raskida s Informbiroom, on je još uvijek profesionalni revolucionar lenjinskog tipa, dogmatski ograničen i ideološki netolerantan. Ubrzana kolektivizacija seljačkih posjeda, prisilan otkup i kao posljedica toga drastičan pad poljoprivredne proizvodnje, bili su u funkciji dokazivanja Staljinu da su jugoslavenski komunisti dosljedniji marksisti od njega samoga i da su u sukobu s njime oni, a ne on u pravu. To, naravno, na Staljina i njegovu okolinu nije proizvelo dojam koji se priželjkivao, nego ih je samo navelo na izbor sredstava kojima je Tita trebalo srušiti a Jugoslaviju vratiti na satelitski položaj u istočnom lageru. Pritisak s Istoka, koji je uslijedio, bio je sračunat na obračun s Titom po mogućnosti unutrašnjom pobunom ali potaknutom i pomognutom izvana, uz ekonomsku blokadu, te špijunski, propagandni pa na kraju i vojni rat. Na samom početku razdoblja koje ta knjiga obrađuje, Jugoslavija se uistinu našla u sukobu i s Istokom i sa Zapadom, dakle u potpunoj izolaciji.

U toj krajnje nezavidnoj i za druge bezizlaznoj situaciji, Tito je još jednom pokazao zavidnu vještinu izbjegavanja pogibelji. Njegov nagon samoodržanja bio ga je naveo da probije blokadu s Istoka prihvaćanjem ekonomske i vojne pomoći sa Zapada. Pomoć Jugoslaviji i s te strane bila je brižljivo kalkulirana. U početku je jedini cilj bio »održati Tita na površini«, ali se kasnije ulazi u različite oblike vojne suradnje, u uklapanje Jugoslavije u strateške planove obrane Zapada, sve do osnivanja Balkanskog pakta. Ali istini za volju, valja istaknuti da Tito nije nikada preuzeo obveze za stacioniranje stranih trupa na jugoslavenskom tlu, pa čak i za slučaj stranog napada.

U tome razdoblju Tito se pokazao izuzetno talentiranim političarem, sasvim doraslim da ispravno procjenjuje namjere i ciljeve i istočnog i zapadnog bloka, i da veoma vješto manevrira. Kako sam pisac u uvodu knjige navodi, ukupan status Jugoslavije postao je dvojak — »na unutrašnjem planu radilo se o bitno lenjinističkom konceptu vlasti i državne organizacije, a na vanjskopoliitičkom planu o de facto savezničkom odnosu sa zapadnim blokom« (str. 10). Prvo putovanje u Indiju i Burmu potkraj 1954. i na početku 1955. razbija u Titu sve doktrinarne oklope i ograničenja, mada će do smrti održavati lenjinistički tip Partije i države, valjda kao način održanja jedinstva Jugoslavije i svoga utjecaja u njoj. Iz netolerantnog marksističkog doktrinara, koji priznaje samo jednu istinu, Tito se preobražava u državnika sa svjetskom vizijom. Nova orijentacija na nesvrstanu politiku potpuno razbija Dullesove i

sovjetske namjere da Jugoslaviju izoliraju od blokova, ali da je i marginaliziraju u svjetskim zbivanjima. A to je, na žalost, položaj Jugoslavije upravo danas.

Poželjno je da dr. Darko Bekić s jednakom akribijom obradi razdoblje vanjske politike i međunarodnog položaja Jugoslavije prije 1949, te nakon 1955. godine, na temelju jednakog ili još većeg obilja dokumenata, i da u tome održi zavidnu znanstvenu razinu koju je dostigao u ovoj knjizi.

Vladimir Đuro Degan

BEOGRADSKI UNIVERZITET i '68. Zbornik dokumenata o studentskim demonstracijama, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1989, 334 str.

Momčilo Mitrović i Dobrica Vučević prikupili su i za tisak pripremili dokumente o studentskim demonstracijama koje je izdao Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu. Zbornik je sačinjen od mahom do sada neobjavljene arhivske građe pohranjene u Istorijskom arhivu Beograda, i to ponajprije one partijskog porijekla. Tek manji dio dokumenata preuzet je iz privatnih zbirki o kojima priređivači nisu dali za tu priliku poželjne, dodatne eksplikacije što, razumije se, otežava njihovu dodatnu verifikaciju. Isto vrijedi i za arhivsku građu. Kako je ona još uvijek nesređena, priređivači Zbornika nisu mogli naznačiti njezine odrednice, kako je uobičajeno, kada je riječ o prezentaciji te vrste građe.

I uopće, bez obzira na te momente, čini mi se da su sastavljači Zbornika morali učiniti više kako bi prezentirane dokumente približili čitaocu. Bilježaka uz osnovni tekst kojima bi, ako ništa drugo, barem bio pojašnjen kontekst u kojem i kako nastaju pojedini dokumenti, gotovo da i nema. Objašnjenja dana na početku svake glave, iako vrlo instruktivna, čini se da još uvijek nisu dovoljna da, kako zadovoljava, odgovore na ta i slična pitanja. Isto je i s predgovorom u kojem je preferiran faktografski prikaz događanja na Beogradskom univerzitetu, dok su drugi, po meni, ipak značajniji momenti, vezani za razumijevanje objavljene građe, ostali u drugom planu. Npr., čitalac nije informiran jesu li priređivači imali uvid u sve dokumente koji se odnose na studentske demonstracije, ili je bilo i dokumenata koje iz nekih razloga nisu mogli dobiti na uvid. Nadalje, kako su u tom Zborniku objavljeni dokumenti isključivo iz privatnih zbirki i Istorijskog arhiva u Beogradu ne bi bilo deplasirano to istaknuti već u naslovu te dati osnovnu informaciju što je s građom u ostalim arhivima. A takve građe zasigurno ima, čak bi se usudio pretpostaviti da je relevantnija za pravilno procjenjivanje domašaja studentske akcije, te posebice aktivnosti vlasti da se ta akcija kompromitira i osujeti, nego što je građa uvrštena u Zbornik koji je predmet našeg interesa.

Dokumenti su podijeljeni u pet glava. U prvoj glavi prezentirani su oni u vezi s neposrednom aktivnošću studenata, u drugoj izvještaji partijskih aktivista, u trećoj i četvrtoj reagiranje pojedinaca, kolektiva i institucija na novo-